

**РЕСТАВРАЦІЯ ТВОРУ «БОГОРОДИЦЯ ПЕЧЕРСЬКА З
ПРЕДСТОЯЧИМИ МУЧЕНИКАМИ» З МУЗЕЮ ІСТОРІЇ
НОВГОРОДКІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**

(Петренко А. А., викладачка)

**Центральноукраїнський державний університет імені Володимира
Винниченка, м. Кропивницький, Україна**

У 2015 році на кафедрі «Техніки та реставрації творів мистецтва» Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури з колекції музею історії Новгородківського району Кіровоградської області надійшов твір невідомого автора «Богородиця Печерська з предстоячими мучениками» ХІХ ст. (полотно, олія 96 x 58 см). Після комплексного вивчення живописного твору, було зроблено висновок про стан пам'ятки: основа твору сильно деформована, слабка адгезія та чисельні відшарування ґрунту і фарбового шару від основи, переважно у місцях деформації полотна, осипання, чисельні потертості по зерну полотна, покривний шар відсутній, пило-грязьові нашарування, ураження живопису пліснявою, плями від затікання води, деструкція полотна. На підставі проведених, не руйнуючих досліджень і досліджень відбору мікропроб, був зроблений висновок, що твір «Богородиця Печерська з предстоячими мучениками» потребує негайної реставрації, спрямованої на запобігання подальшого руйнування живопису та на повернення йому експозиційного вигляду.

1. Розтяг твору на реставраційний підрамник

Мета: виправити деформацію основи живопису.

Процеси: Приготування робочого складу; нанесення клею на крайки, підсушування профзаклейок, приклеювання крафту, змочення водою крафту, розтягування на підрамник.

Хід роботи: Попередню заклеюку роботи, проводили 3 % розчином ПВС, після чого пропарювали заклеюки в проміжок часу 2 хв. праскою нагрітою до 60 С. Попередні профзаклеюки були поставлені в місцях сильного осипання фарбового шару, значних зламів. Для того щоб вони не висихали, їх накривали фторопластовою плівкою на час поки усі уражені місця поверхні твору не було заклеєно. Потім по периметру з лицьової сторони роботи крайки було заклеєно 7% розчином глютинового клею, нанесеним на смуги цигаркового паперу, які стали основою для приклеювання аркушів паперу типу «крафт». Цигарковий папір висушували до половини вологості. До крайок, на 10% глютиновому клеї у короткий проміжок часу, наклеїли папір «крафт». Плівку, якою було вкрито поверхню заклеювань, швидко зняли, і розтягнули роботу на реставраційний підрамник, змочуючи крафт водою. Прикріпляли «крафт» до підрамника за допомогою клею ПВА та скоб. За рахунок міжволоконного натягу паперу «крафт» робота була розтягнута на робочий підрамник.

Висновки до п. 1. В результаті проведених заходів, після висихання паперу «крафт», робота розтягнулась і вирівнялась деформації полотна.

2. Дезинфекція твору

Мета: Видалити біодеструктори з твору, а саме, припинити життєдіяльність мікроміцетів, які провокували його руйнування.

Процеси: Приготування робочого складу, обробка поверхні дезінфекційним розчином перший раз, повторне нанесення розчину другим раз.

Хід роботи: Для знищення цвілевих грибів заражений твір піддали дезінфекційній обробці. Дезінфекцію проводили за допомогою антисептику «Біо Доктор М». Розчин, перед застосуванням, ретельно переміщувався у пляшці, після чого, був розбавлений дистильованою водою в співвідношенні: на 1 частину розчину 4 частини дистильованої води. Якщо обробляти тільки ті ділянки, на яких утворилися колонії грибів, можна було не видалити міцелії, що знаходились в ґрунті на прилеглих ділянках, наслідком чого могло статись нове проростання колоній грибів, що викликало б повторне зараження твору. Розчин наносили пензлем, з обох боків твору, в два прийоми. Після першого нанесення розчину роботу залишили висихати, і через 2 години повторили нанесення. Проміжок часу робили для того, щоб фарбовий шар і ґрунт твору сильно не розмокав. Обробку твору робили одночасно з лицьової і тильної сторони.

Висновки до п. 2. В результаті проведених заходів з твору були видалені біодеструктори, а саме, припинена життєдіяльність мікроміцетів, які провокували руйнування твору. Через два місяці нові колонії грибів не з'явилися, дезінфекція твору пройшла успішно.

3. Видалення пилових нашарувань з поверхні основи

Мета: Видалити забруднення з поверхні основи твору.

Хід роботи: Видалення грязьових нашарувань та пилових забруднень було виконано за допомогою ватного тампону, змоченого розчином води зі спиртом (1,5 : 2).

Висновки до п. 3. Видалення забруднень з поверхні основи твору, які провокували подальші руйнування, було виконано успішно.

4. Зміцнення фарбового шару і ґрунту

Мета: Ввести в об'єкт зміцнювальні або конструктивно підтримуючі матеріали, для надання йому довготривалої структурної міцності. Зміцнення передбачало одночасне усунення деструкцій і деформацій пошкодженої матерії твору.

Процеси: Приготування робочого складу, нанесення клею, пропарювання, укладання кракелюру і здуттів, висушування профзаклейок, притискання заклейок під пресом.

Хід роботи: Зміцнення фарбового шару виконували в наступний спосіб. Прямокутник цигаркового паперу клали на папір «Ватман». Флейцовий пензель змочували у теплому 9 % ПВС з медом та віджимали на край посудини. Температура клеєвої суміші була 70 С. У якості пластифікатора використовувався мед (1:0,3 до маси сухого клею). Клей наносили на ділянку живопису, яка потребувала зміцнення. Притримуючи пальцями папір, на нього швидко наносили флейцом клей. Потім смужку брали двома руками і клали на ділянку, яка потребувала зміцнення, таким чином, щоб не утворилось зморшок на цигарковому папері. Злегка зволеним ватним тампоном, обережно

притискали профзаклейку до поверхні твору. Профілактичні заклеювання пропарювали терміном 40 хвилини, через фторопластову плівку й ганчірку, праскою, нагрітою на паровій бані до 50 – 60 С, після чого кракелюр укладався фторопластовим шпателем. Потім профзаклейка трохи підсушувалась через тканину за допомогою праски. Таким чином, з лицевої сторони роботи було поставлено профзаклейки по всій площині роботи. Заклеєну поверхню, залишали на 48 годин під пресом вагою в 2 кг. У якості пресу використовували мішечки з піском, які давали рівномірне прилягання та навантаження по всій поверхні твору. Після завершення процесу зміцнення і повної реставрації основи твору, заклеювання видалили, оскільки при реставрації основи вони слугували для оберігання фарбового шару і ґрунту.

Висновки до п. 4. Для зміцнення фарбового шару з ґрунтом і основою проведені наступні заходи:

- Укладка кракелюру;
- Склеювання розшарування полотна з ґрунтом;
- Зміцнення розшарування 2 авторських фарбових шарів;
- Зміцнення осипів фарбового шару.

Зміцнення виконано за допомогою клею ПВС з дотриманням усіх технологій.

5. Видалення надлишку клею з твору

Мета: Видалити надлишок клею з твору.

Процеси: Змочування, пропарювання, висушування полотна.

Хід роботи: Ділянку полотна, розміром 21x15 см, змочували із зворотного боку, за допомогою флейцового пензля розчином води з медом (1:0,3). Мед використовували у якості пластифікатора. Клади паперовий рушник, твір перегортали і у тому місці, де було змочене полотно, пропарювали лицьову сторону через фторопластову плівку й бавовняну ганчірку, праскою, нагрітою на паровій бані до 60 – 70 С. Кожні 4 хв. знову зволожуючи твір і змінювали паперові рушники. Температура суміші для видалення була 75 С. Загальний час пропарювання одної ділянки розміром 21x15 см становить 60 хв. Потім місце видалення клею висушували через тканину за допомогою праски. Загальний час проведення процесу становить 1 год. 30 хв. Оброблену поверхню залишали на 48 годин під пресом вагою в 2 кг.

Висновки до п. 5. Видалення надлишку клею з твору було виконано успішно, з дотриманням усіх технологій, методів та рецептур, які вказані вище.

6. Дублювання крайок

Мета: Дублювання твору на нову основу для її зміцнення та зберігання від подальшого руйнування.

Процеси: Мастіння основи клеєм, приклеювання, притискання.

Хід роботи: Для дублювання основи, було підібране полотно, яке мало аналогічне плетіння, товщину і розмір зерна. На дубльовану основу, і відповідну їй стару основу, наносили 10% студенистий розчин глютинового клею. У якості пластифікатора у клей додавали мед, у якості антисептика – катамін АБ. Реставраційний підрамоч з твором було покладено на рівну поверхню лицевою стороною донизу. Процес дублювання почався після того, як клей на обох полотнах трохи підсох до «відлипу». Зверху лицьовою стороною до зворотного

боку твору було прикладено дублююче полотно (заздалегідь відміченими контурами). Повітря витиснуто полотняними валиком. Після цього холодною праскою через папір ретельно пропрасовувалось дублююче полотно зі зворотного боку. Після того при прасуванні температура праски потроху підіймалась до 60 С, доки полотно не висохло – до припинення утворення конденсату. Смуги паперу «крафт» були зрізані з робочого підрамка, твір залишився на дублюючому підрамнику. Дубльовану основу притиснули мішечками з піском на 24 години.

Висновки до п. 6. Дублювання крайок було проведено успішно та з дотриманням усіх технологій, методів і рецептур, які вказані вище.

7. Розтяг роботи на експозиційний підрамник

- а) Підготовка експозиційного підрамника.
- б) Видалення профілактичних заклеювань.
- в) Прибирання крафту по периметру роботи.
- г) Розтяг роботи на експозиційний підрамник.

Мета: Підготувати експозиційний підрамник для натягування роботи

Процеси: розбір підрамника, видалення забруднень, просочення антисептиком, збирання підрамника.

Хід роботи:

- а) Підготовка експозиційного підрамника.
- б) Видалення профілактичних заклеювань.

Мета: Видалити профілактичні заклеювання для подальшого проведення реставрації ґрунту та фарбового шару.

Хід роботи: Видалення профілактичних заклеювань здійснювалось за допомогою ватного тампону, який змочували у теплій воді і трохи віджимали. Після чого змочили саме заклеювання, поклали фторопластову плівку і бавовняну ганчірку та пропарили протягом 2 хв. праскою, температура якої становила 60 С. Після розм'якшення клею під папером, заклеювання видаляли за допомогою медичних щипців.

- в) Прибирання крафту по периметру роботи.

Мета: Прибрати крафт по периметру роботи для подальшої розтяжки роботи на експозиційний підрамник.

Процеси: Змочування крафту, відпарювання.

Хід роботи: Крафт прибирали за допомогою нагрітої праски та води. По периметру роботи поклали ганчірку, змочену у гарячій воді і праскою, нагрітою до 70 С, відпарили крафт.

- г) Розтяг роботи на експозиційний підрамник.

Мета: Розтягнути роботу на стаціонарний підрамник для подальшої експозиції твору.

Процеси: Закріплення твору, натягування роботи, кріплення крайок та кілків.

Хід роботи: Шкіру провоцили праскою при температурі 70 С з воском (віск та скипидар 1:1), після чого шкіру нарубали «висічкою». На гвіздки «текс» наділи провощену шкіру у вигляді маленьких кружечків. За допомогою гвіздків «текс» закріпили роботу спочатку по кутах, а потім від середини почали розтягувати рівномірно з усіх сторін. Полотно на тильній стороні загорнули за допомогою «чоботарських» цвяхів.

Висновки до п. 7. Підготовку експозиційного підрамника, видалення профілактичних заклеювань, прибирання крафту по периметру роботи, розтяг твору на експозиційний підрамник було проведено успішно.

8. Видалення поверхневих забруднень з поверхні фарбового шару.

Мета: Видалення забруднень з поверхні фарбового шару твору, які провокували подальші руйнування.

Хід роботи: Видалення забруднень було виконано за допомогою ватного тампону змоченого розчином спирту зі скипидаром (1:1).

Висновки до п. 8. Видалення забруднень з поверхні основи твору було виконано успішно, з дотриманням усіх технологій, методів та рецептур, які вказані вище.

9. Поповнення втрат реставраційним ґрунтом.

а) Очищення місць підведення ґрунту.

б) Приготування та нанесення ґрунту.

Мета: Поповнити реставраційним ґрунтом втрати фарбового шару і авторського ґрунту.

Хід роботи:

а) Очищення місць підведення ґрунту.

Для того щоб зв'язок реставраційного ґрунту з основою був більш міцним, її потрібно ретельно звільнити від забруднень. Місця підведення ґрунту очистили за допомогою ватного тампону, змоченого у розчині спирту з водою 1:1, та залишили до повного висихання.

б) Приготування та нанесення ґрунту. Приготували ґрунт, до складу якого входять 2 частини добре відмученої сухої крейди, 1 частина 7% глютинового клею та крапля льняної олії. Спочатку наносили пензлем два рази ґрунт більш рідкої консистенції, та чекали поки він висохне. На добре просохлий перший і другий шари наносили пензлем третій шар ґрунту, до складу якого входило 3 частини крейди, 1 частина 7% глютинового клею, 1 крапля льняної олії (в якості пластифікатора) і антисептик катамін АБ.

Висновки до п. 9. Поповнення втрат авторського ґрунту і фарбового шару реставраційним ґрунтом, було виконано успішно.

10. Імітація фактури автора

Мета: Зробити не помітною різницю у фактурі поверхні реставраційного ґрунту та авторського живопису, оскільки це відразу виявляє тоновані ділянки.

Процеси: видалення надлишків ґрунту, пом'якшення або збільшення фактури ґрунту.

Хід роботи: За допомогою ватного тампона змоченого у дистильованій воді видаляли надлишки нанесеного ґрунту. За допомогою різних інструментів проводили пом'якшення або ж збільшення фактури ґрунту. Зроблена імітація характерних особливостей авторського ґрунту на ділянці реставраційного ґрунту.

Висновки до п. 10. Імітацію фактури автора, було виконано успішно, з дотриманням усіх технологій, методів та рецептур, які вказані вище.

11. Покриття лицьової сторони твору ізоляційним шаром лаку

Мета: Для збереження авторського живописного шару твору і надання можливості проведення подальших реставраційних робіт.

Процеси: приготування розчину, нанесення розчину.

Хід роботи: Перед початком тонувань лицьову сторону роботи, покрили 1 раз, за допомогою ватно-марлевого тампону розчином, до складу якого входив фабричний даммарний лак (який представляв собою 30% розчин смоли в суміші пінена) зі скипидаром (1:1).

Висновки до п. 11. Покриття лицьової сторони твору ізоляційним шаром лаку було виконано успішно, з дотриманням усіх технологій, методів та рецептур.

12. Тонування втрат фарбового шару.

Мета: Ділянки реставраційного ґрунту тонували, щоб надати твору цілісний вигляд і відновити естетичну єдність твору.

Процеси: Підкладка під тонування акварельною фарбою, тонування олійною фарбою у манері і техніці автора.

Хід роботи: Тонування виконували в живописній техніці у фізичних межах втрат таким чином, щоб після просихання олії, вони були більш світлими. Тонування виконували у манері і техніці автора. Це імітаційний метод – досягнення максимальної близькості до оригіналу. Мета – створити у глядача враження, що твір не має втрат і пошкоджень. Тонування втрат фарбового шару виконували у два етапи:

1) Підкладку під тонування робили акварельними фарбами. У якості розчинника використали розчин бичачої жовчі та води (1:1).

2) Тонування втрат фарбового шару у техніці і манері автора виконували за допомогою обезжиреної олійної фарби з якої максимально видалили сполучне.

У якості розчинника використали розчин пінену і даммарного лаку (2:1). Тонування твору робили у вертикальному положенні.

Висновки до п. 12. Щоб полегшити глядачеві сприйняття зруйнованого зображення і досягти максимальної близькості до оригіналу, тонування виконували імітаційним методом.

13. Покриття лицьової сторони твору захисним шаром лаку.

Мета: Твір покривають лаком для збереження від пилогрязьових нашарувань, механічних ушкоджень.

Хід роботи: Лицьову сторону роботи покрили за допомогою ватно - марлевого тампону та розчину даммарного лаку, який розчинили піненом (2:1).

Висновки до п. 13. Покриття твору захисним шаром лаку було виконано успішно з дотриманням усіх технологій, методів та рецептур.

Загальні висновки. Таким чином було проведено комплекс реставраційних заходів щодо живописного твору ХІХ ст., який належить до творчого спадку Кіровоградської області. Результатом цих заходів є методичні рекомендації по реставрації живописі відповідного періоду.

Перспективи дослідження. Автор дослідження продовжує теоретичну та практичну роботу щодо вивчення подібних творів олійного живопису та їх реставрації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешин А.Б. Реставрация станковой масляной живописи: уч. пос. М.: Художественная школа, 2013. 224 с., ил.
2. Горин И. П., Черкасова З. В. Реставрация произведений станковой масляной живописи. М.: Искусство, 1977. 223 с.
3. Никитин М. К., Мельникова Е. П. Химия в реставрации: Справ. изд. Л.: Химия, 1990. 304 с.
4. Сланський Б. Техніка живопису та рест аврації. К., 2009. 304 с., іл.